

**Економіка
і становлення нової
системи господарювання**

Осташко Т.О., д-р екон. наук
Інститут економічного прогнозування НАН України

**СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ
В УМОВАХ СОТ: АНАЛІТИЧНІ ПЕРЕДБАЧЕННЯ
І ПРАКТИЧНІ ОЧІКУВАННЯ**

Проведено аналіз переваг і ризиків торговельної лібералізації для агропродовольчого ринку України на основі дослідження об'єктивних чинників і суб'єктивних очікувань учасників аграрного ринку. Обґрунтовані напрями державної аграрної політики, здатні знизити ризики і прискорити реалізацію переваг участі у СОТ.

На етапі завершення переговорного процесу щодо вступу України до СОТ аналіз переваг і ризиків для різних галузей економіки і для населення України набув надзвичайної актуальності. Відповідні прогнози користуються попитом у політичних колах, серед національних виробників і в суспільстві. Чи не найбільші застереження виникають щодо можливих наслідків для аграрного сектора і агропродовольчих ринків України [1]. Протягом 2003–2005 рр. наслідки від зміни торговельних режимів для експортерів, ризики для внутрішнього ринку взагалі, а також зміна рівня підтримки середніх і великих сільськогосподарських виробників усебічно обговорюються в політичних і економічних дискусіях, аналізуються в наукових публікаціях. Проте аналіз наслідків для сільського населення, що переважно є дрібнотоварними виробниками сільськогосподарської продукції, практично лишається поза межами наукових досліджень і поза увагою політиків. Особливості нашого підходу до аналізу переваг і ризиків для сільського господарства від вступу України до СОТ полягають, по-перше, у комплексному підході до предмета дослідження, що охоплює всіх агентів агропродовольчого ринку, і по-друге, у диверсифікації інформаційних джерел для дослідження.

Традиційно передбачення наслідків для сільського господарства від вступу України до СОТ будуються на аналізі:

- норм і правил СОТ, що регулюють сільськогосподарське виробництво і агропродовольчі ринки;
- ходу переговорного процесу щодо приєднання України до СОТ;
- поточного стану сільського господарства, внутрішнього агропродовольчого ринку, конкурентоспроможності національних виробників;
- можливостей нарощування експортного потенціалу країни.

Ми розширили джерела аналізу за рахунок:

- вивчення впливу СОТ на аграрну сферу країн Центральної та Східної Європи, які набули членства у СОТ протягом перехідного періоду [2];
- узагальнення очікувань сільськогосподарських виробників і управлінців, відповідальних за впровадження заходів аграрної політики на місцевому рівні.

Ці спеціалісти сприймають інформацію щодо норм і правил СОТ, які регулюють торгівлю і виробництво сільськогосподарської продукції, крізь призму реальної ситуації і конкретних проблем сільського господарства і сільської місцевості України, тому їх узагальнені судження, хоча і мають суб'єктивний характер, є цінним джерелом інформації для аналізу.

Для дослідження очікувань сільськогосподарських виробників і управлінців ми використали дані соціологічного дослідження, проведеного громадською організацією "Інститут сільського розвитку", створеною в рамках Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні, що фінансується Міністерством Великої Британії у справах міжнародного розвитку.

Завдання соціологічного дослідження полягали у такому:

- з'ясуванні рівня обізнаності осіб, що приймають ділові й управлінські рішення в сільському господарстві, щодо норм і правил СОТ;
- вивченні ставлення сільськогосподарських товаровиробників і спеціалістів органів управління до вступу України у СОТ;
- узагальненні позитивних і негативних очікувань сільськогосподарських товаровиробників і представників органів влади у зв'язку із вступом України до СОТ.

Опитування проводилося протягом березня–квітня 2005 р. у Київській, Донецькій, Одеській і Луганській областях. Було опитано 800 респондентів, серед яких 400 виробників сільськогосподарської продукції (керівники або головні спеціалісти сільськогосподарських підприємств і фермери) і 400 представників органів влади і місцевого самоврядування (у цю групу ввійшли начальники або спеціалісти обласних управлінь сільського господарства; начальники або спеціалісти районних управлінь (відділів) сільського господарства; голови або спеціалісти обласних рад; голови або спеціалісти районних рад; голови сільських рад; керівники або спеціалісти дорадчих служб).

Об'єктивність суджень респондентів щодо можливих наслідків вступу до СОТ для українського села залежить від рівня їх поінформованості щодо "правил гри" в умовах СОТ. Дослідження виявило суттєву різницю у рівнях поінформованості сільськогосподарських товаровиробників і представників управлінських структур. Сільськогосподарські виробники менше знайомі з інформацією про СОТ, ніж представники органів влади: 17% керівників сільськогосподарських підприємств і фермерів зовсім не мають інформації про СОТ (рис. 1).

Лише 13% респондентів вважають себе достатньо або досконало поінформованими щодо СОТ. Переважна частина респондентів знайомі із правилами СОТ у загальних рисах або приблизно. Це означає, що узагальнені результати проведеного дослідження, *по-перше*, ні в якому разі не можуть використовуватися як експертні висновки щодо можливих наслідків вступу до СОТ для сільського господарства України, а *по-друге*, можуть використовуватися лише як додаткове джерело інформації у поєднанні із висновками, зробленими на основі аналізу об'єктивних чинників: норм і правил СОТ, що регулюють торгівлю сільськогосподарськими і продовольчими товарами; впливу СОТ на аграрну сферу країн Центральної та Східної Європи; умов вступу України до СОТ; поточного стану сільського господарства, рівня доходів сільських домогосподарств України тощо.

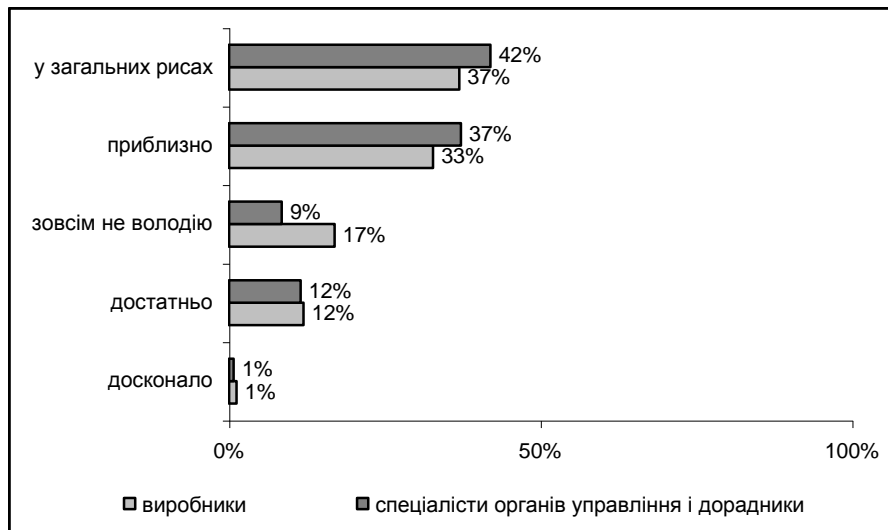

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання "Чи володієте Ви інформацією про СОТ?", % респондентів

У ході аналізу ми будемо обґрунтовувати або спростовувати негативні і позитивні очікування респондентів на основі цих об'єктивних чинників і інформаційних джерел.

Результати соціологічного дослідження підтвердили нашу гіпотезу про існування прямого зв'язку між рівнем обізнаності щодо СОТ і позитивним ставленням до вступу України у СОТ серед респондентів. Серед сільсько-господарських товаровиробників менше прихильників вступу України до СОТ, ніж серед представників владних структур. У цілому ж кількість прихильників вступу до СОТ серед обох груп респондентів є більшою, ніж кількість противників (рис. 2).

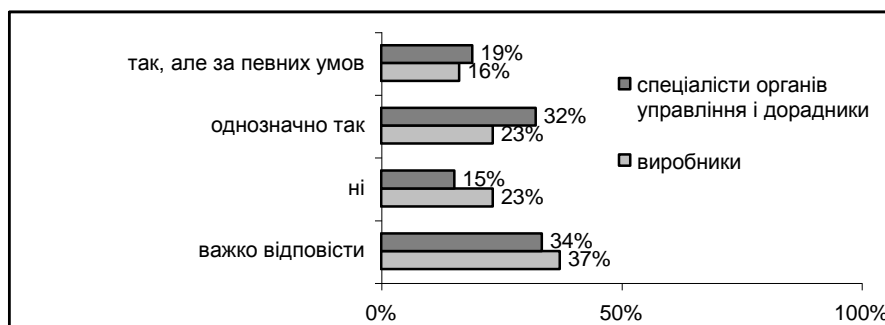

Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на запитання: "Чи варто Україні вступати до СОТ?", % респондентів

Проте поглиблений аналіз цих результатів не дає підстав для однозначних висновків, адже узагальнення відповідей на таке запитання анкети виявило, що половина прихильників вступу України до СОТ вважають, що поспішати з цим кроком не треба. Виявилися і регіональні розбіжності у ставленні

респондентів до СОТ. Найменше підтримують вступ України до СОТ у Донецькій області – 18% респондентів проти 30%–34% в інших областях, де проходило опитування. Хоча у ході опитування вивчалось ставлення респондентів до різних економічних, політичних і соціальних проблем аграрної сфери у зв'язку з наближенням вступу України до СОТ, у цій статті ми планували більш детально зупинитися на наслідках для сільських домогосподарств, які займають значну частку агропродовольчого ринку, проте залишаються поза увагою дослідників при аналізі наслідків вступу України до СОТ. Господарства населення в останні роки виробляють понад 60% валової продукції сільського господарства і обробляють 29% (за даними 2002 р.) сільськогосподарських угідь. У господарствах населення, що включають особисті селянські господарства, присадибні ділянки, колективні та індивідуальні сади і городи, зосереджено більше половини продукції рослинництва (61,5% у 2003 р.) і понад 70% продукції тваринництва (72,2% у 2003 р.) За даними 2003 р. переважна частина картоплі (98,6%), овочів та баштанних культур (86,4), плодів і ягід (76,0%) виробляється в господарствах населення. Господарства населення у 2003 р. забезпечили 22,6% загальних обсягів виробництва цукрових буряків. Ці види продукції реалізуються в основному на внутрішньому ринку країни. Але при аналізі впливу СОТ на селянські господарства не можна ігнорувати їх роль як виробників експортоорієнтованих видів продукції, оскільки Світова організація торгівлі визначає конкурентну політику як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції.

В останні роки означилася тенденція до зростання виробництва зерна і насіння соняшнику в господарствах населення. Раніше ці види продукції традиційно вироблялися переважно сільськогосподарськими підприємствами. Якщо у 1995 р. сільськогосподарські підприємства виробляли 92% загального обсягу виробництва зернових і зернобобових культур, то у 2003 р. їх частка у загальному виробництві скоротилася до 72,1%. У 2003 р. в господарствах населення вироблялося вже понад чверть (27,9%) від загальних обсягів виробництва зернових, у тому числі 26,2% пшениці і 38,3% виробництва кукурудзи на зерно. У 2003 р. в господарствах населення було вироблено 15,9% від загальних обсягів виробництва насіння соняшнику.

Аналогічні зміни відбуваються у структурі виробництва продукції тваринництва. За даними на кінець 2003 р. в господарствах населення було зосереджено 59% поголів'я великої рогатої худоби, у тому числі 74,3% корів, 69,0% – поголів'я свиней, 70,3% – птиці. У 2003 р. господарства населення виробили 69,3% м'яса, 80,4% молока, 56,1% яєць.

Таким чином, дослідження наслідків від вступу до СОТ для сільських домогосподарств не можна обмежувати аналізом можливого впливу торговельної лібералізації на їх доходи і умови життя. Адже, з одного боку, сільські домогосподарства є виробниками сільськогосподарської продукції не тільки для власного споживання, а й на продаж, а з іншого – від конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах торговельної лібералізації залежатиме зайнятість сільського населення в секторі сільськогосподарських підприємств і оплата праці. Отже, сільські домогосподарства відчують на собі наслідки торговельної лібералізації агропродовольчого ринку безпосередньо як виробники і споживачі сільськогосподарської продукції і опосередковано через зайнятість у сільськогосподарських підприємствах. До-

датковим чинником опосередкованого впливу стане залежність об'єктів соціальної сфери села, тобто умов життя сільських домогосподарств, від сільськогосподарських підприємств, яка все ще існує, незважаючи на передачу цих об'єктів на баланс сільських рад.

На рис. 3 представлені очікувані наслідки від вступу у СОТ для сільськогосподарських товаровиробників.

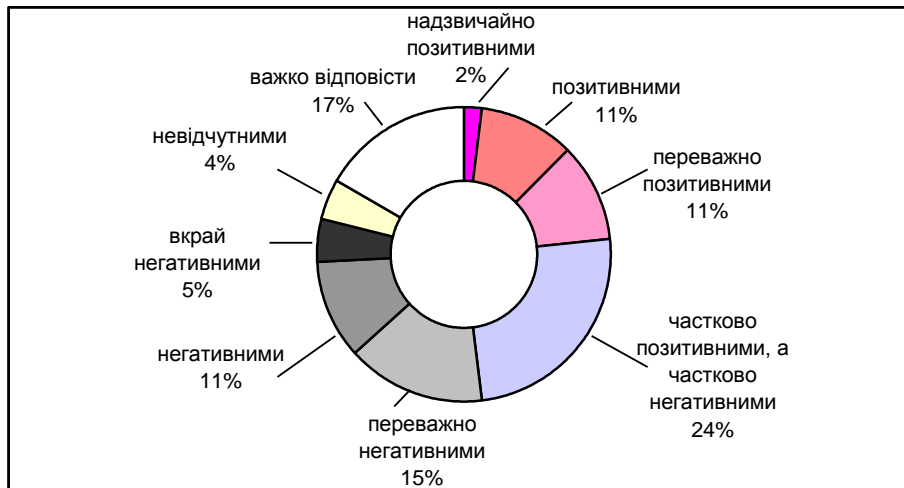

Рис. 3. Очікувані наслідки для сільськогосподарських товаровиробників, % респондентів

На запитання анкети: "Якими, на Вашу думку, будуть наслідки для сільськогосподарських товаровиробників?" лише 24% респондентів відповіли, що очікують позитивних наслідків (2% очікують надзвичайно позитивних наслідків, 11% – позитивних, і 11% – переважно позитивних). Негативні очікування респондентів дещо переважають над позитивними: 5% із них очікують вкрай негативних наслідків, 11% – негативних і 15% – переважно негативних. Майже чверть респондентів (24%) вважають, що наслідки для сільськогосподарських товаровиробників будуть частково позитивними, а частково негативними, 4% вважають, що сільськогосподарські виробники не відчують на собі вплив СОТ. Загалом, більше половини сільськогосподарських товаровиробників і спеціалістів органів управління не підтримують думку, яку часто можна зустріти у засобах масової інформації, про те, що "сільське господарство України приречене на занепад після вступу до СОТ". Як показали результати дослідження, із цією думкою згодні 21% і частково згодні 22% респондентів.

Негативні очікування для сільського господарства від участі у системі світової торгівлі пов'язані у респондентів, насамперед, із перспективою зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку. Проте дослідження виявило, що значна частина респондентів не пов'язує ці негативні очікування із зниженням рівня імпорتنих тарифів, що свідчить про низький рівень поінформованості респондентів, особливо сільськогосподарських товаровиробників, щодо норм і правил СОТ. У ході переговорного процесу Україна погодилася знизити середній тариф на продукцію сільського господарства і харчової промисловості з 30% на початку періоду впровадження тарифних скорочень (2001 р.) до 12,53% у кінці періоду впро-

вадження тарифних скорочень (2005 р.). Саме з цими зобов'язаннями пов'язані прогнози щодо втрати частини внутрішнього ринку вітчизняними товаровиробниками внаслідок їх низької конкурентоспроможності¹. Тим не менше, за даними соціологічного дослідження, лише 55% респондентів вважають, що в результаті вступу України до СОТ відбудеться зниження імпорتنих тарифів, а серед сільськогосподарських товаровиробників – 50%. Дещо більший рівень обізнаності спеціалістів органів управління й дорадників – 61%. З іншого ж боку, незважаючи на нерозуміння цих причинно-наслідкових зв'язків значною частиною респондентів, вони цілком виправдано очікують зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку і, як наслідок, зниження обсягів її виробництва (рис. 4).

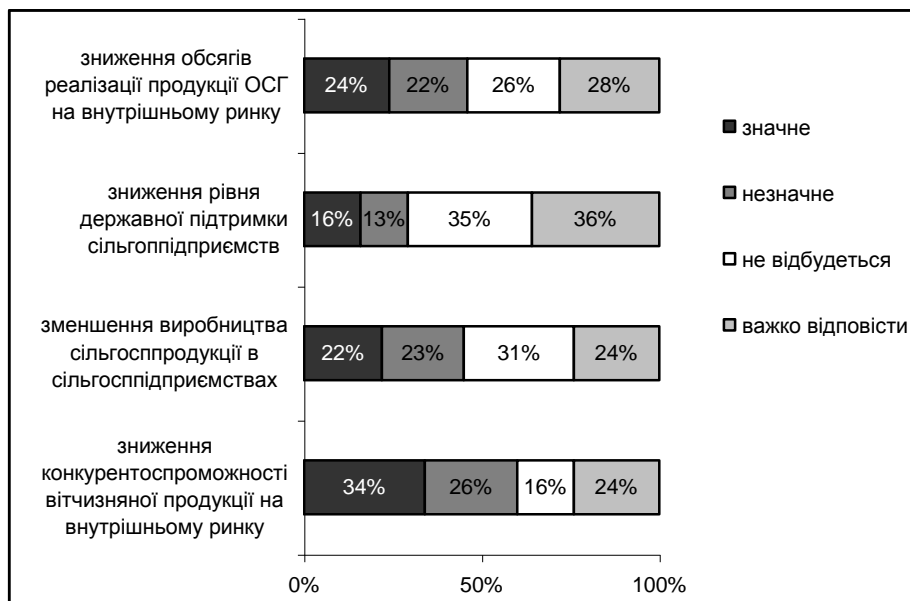

Рис. 4. Очікування респондентів щодо негативних наслідків для сільськогосподарських товаровиробників після вступу України до СОТ, % респондентів

70% опитаних вважають, що відбудеться зниження конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому ринку, 55% опитаних очікують зниження виробництва в сільськогосподарських підприємствах у результаті втрати частини внутрішнього ринку.

Неоднозначними виявилися результати дослідження щодо можливого зниження рівня державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Лише 29% респондентів очікують значного або незначного зниження рівня державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, натомість 35% вважають, що зменшення підтримки не відбудеться. На фоні постійної стурбованості керівництва аграрного сектора обмеженням дозволеного рівня підтримки галузі в умовах СОТ така позиція сільськогосподарських виробників і спеціалістів органів управління потребує пояснення. Без додаткового

¹ Упродовж 1998–2004 рр. збитковими були відповідно 70, 84, 35, 43, 54, 50, 34% сільськогосподарських підприємств України.

дослідження важко встановити, який із трьох чинників є причиною низької стурбованості респондентів можливим зниженням рівня державної підтримки сільськогосподарського виробництва: (1) низький рівень поінформованості щодо правил гри для сільського господарства в умовах СОТ; (2) доволі високий рівень поінформованості респондентів про хід переговорного процесу, який дозволив їм зробити висновок про несуттєвість обмежень СОТ, які поки що значно перевищують можливості бюджету; (3) неефективність державної підтримки для сільськогосподарських підприємств.

Слід зауважити, що узгодження з країнами-членами Робочої групи із вступу України до СОТ дозволених обсягів державної підтримки сільського господарства заходами "жовтої скриньки" СОТ стали найбільш проблемним питанням переговорів. Україна домовляється про сукупний рівень підтримки (щорічну суму всіх видів державної підтримки, на які поширюються зобов'язання зі скорочення) в розмірі 1,14 млрд дол. США, виходячи із трирічного базового періоду для розрахунків 1994–1996 рр., проте деякі члени Робочої групи наполягають на іншому базовому періоді для розрахунків. Зокрема, якщо за базовий період розрахунку буде взято 1997–1999 рр., сукупний вимір підтримки галузі значно скоротиться [3].

Це питання є досить болісним для сільського господарства, адже майже всі заходи державної підтримки українського сільського господарства, завдяки яким галузь розвивалася протягом останніх п'яти років (зокрема, введення з 2000 р. часткової компенсації сільгоспвиробникам за рахунок держбюджету облікової ставки за користування кредитами; доплати з держбюджету за здачу продукції відповідної якості; списання господарствам державних боргів), належать саме до "жовтої скриньки" СОТ, тобто найімовірніше будуть підлягати певному скороченню.

У табл. 1 представлені витрати державного бюджету 2005 р. на заходи "жовтої скриньки".

Загальна вартість запланованих заходів "жовтої скриньки" у державному бюджеті 2005 р. складає 2 279 150 тис. грн, тобто є значно нижчою, ніж сума дозволеної підтримки, що відстоюється делегацією України на переговорах. Це дозволяє зробити висновок про те, що проблема обмежень підтримки сільського господарства заходами "жовтої скриньки" СОТ у найближчі роки в Україні не постане через обмеження державного бюджету щодо підтримки сільського господарства.

Таким чином, цілком виправданою є точка зору тих експертів, які не прогнозують негативних наслідків внаслідок обмеження фінансування заходів "жовтої скриньки".

Щодо наслідків від вступу до СОТ для сільського населення, то негативні очікування серед респондентів незначно переважають над позитивними (рис. 5). 22% опитаних оптимістично оцінюють вплив СОТ на сільське населення, натомість, 27% очікують негативних наслідків. Четверть респондентів вважають, що наслідки будуть частково позитивними, а частково негативними, а 8% – невідчутними для сільського населення.

Ми дослідили чинники, з якими пов'язані негативні й позитивні очікування респондентів щодо наслідків вступу у СОТ для сільського населення. Результати дослідження представлені на рис. 6 і рис. 7.

Таблиця 1

Витрати на заходи "жовтої скриньки" СОТ
із державного бюджету 2005 р.

Код ПКВК	Найменування статті бюджету	Заплановано на 2005 р., тис. грн
2801170	Докорінне поліпшення земель підприємств агропромислового комплексу	10000,0
2801190	Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу	124000,0
2801210	Фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва та рослинництва	689500,0
2801220	Селекція в рослинництві	100000,0
2801240	Фінансова підтримка фермерських господарств	27250,0
2801240	Здійснення фінансової підтримки агропромислового комплексу через механізм здешевлення короткострокових та довгострокових кредитів	35000,0
2801430	Часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва	70000,0
2801480	Здійснення фінансової підтримки підприємств молочної переробки	10000,0
2801540	Компенсація Пенсійному фонду втрат від застосування фіксованого сільськогосподарського податку спеціальної ставки по сплаті збору на обов'язкове пенсійне страхування	1207400,0
2801570	Забезпечення діяльності аграрного фонду	6000,0
	Разом заходи "жовтої скриньки"	2279150,0

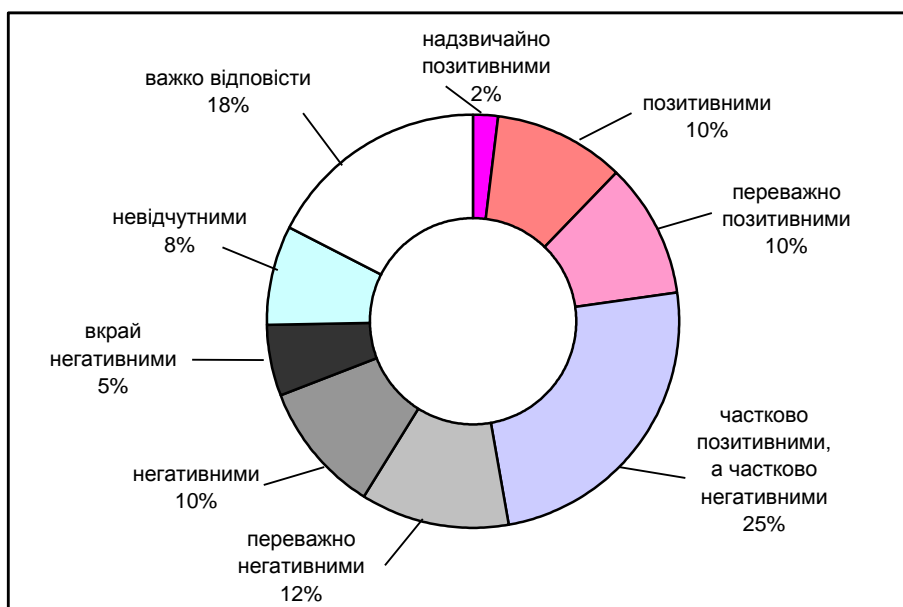

Рис. 5. Очікування респондентів щодо наслідків вступу України до СОТ для сільського населення, % респондентів

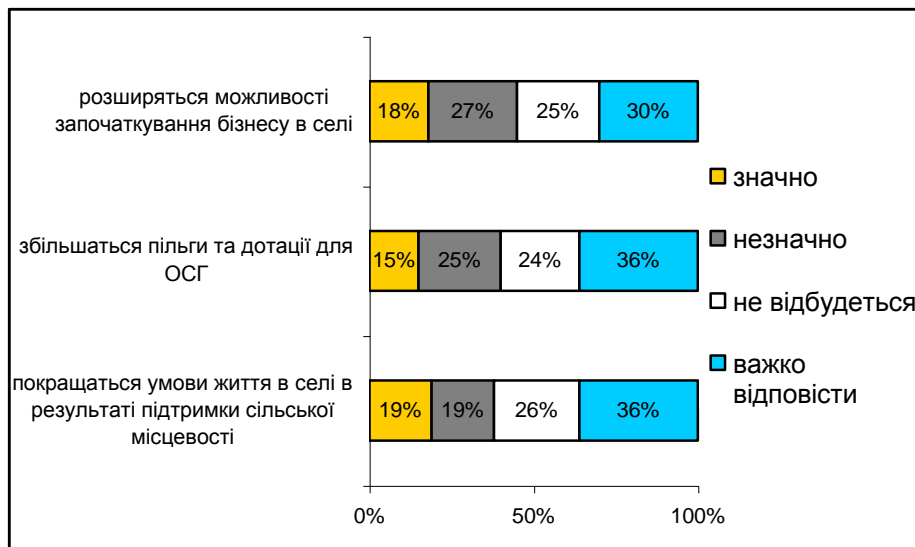

Рис. 6. Очікувані позитивні наслідки для сільського населення, % респондентів

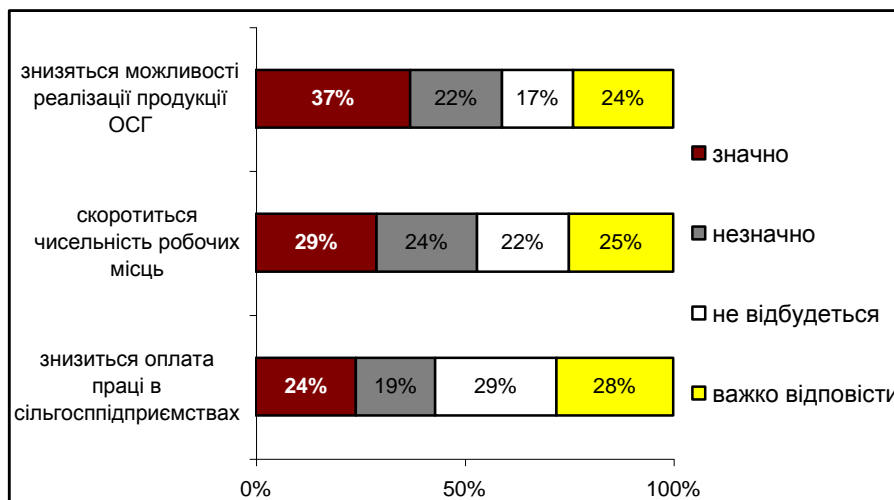

Рис. 7. Очікувані негативні наслідки для сільського населення, % респондентів

Порівняння даних, представлених на рис. 6 і рис. 7 показує, що негативні очікування у респондентів переважають над позитивними. Найбільш негативні очікування респонденти цілком виправдано пов'язують із зниженням можливостей реалізації продукції особистих селянських господарств. Дрібнотоварним виробникам важко буде виживати в умовах нового конкурентного середовища. Чинником ризику для них є не тільки їх низька конкурентоспроможність, а й висока вартість упровадження міжнародних санітарних і фітосанітарних стандартів. Необхідність дотримання більш суворих санітарних і фітосанітарних норм може стати суттєвою перешкодою для розширення

експорту сільськогосподарської продукції, виробленої в особистих селянських господарствах. У минулому експортери вже стикалися з випадками виявлення забруднень антибіотиками сухого молока, що призначалося на експорт в ЄС. Більша частина сировини для цих партій надійшла на молокозаводи від дрібних товаровиробників. Взагалі, процедура впровадження світових стандартів якості продукції збільшить витрати на виробництво і знизить прибутки сільськогосподарських виробників. До того ж створення інституцій для впровадження і підтримки стандартів якості потребує значних коштів державного бюджету. В умовах обмеженого бюджету це, у свою чергу, може викликати скорочення витрат на підтримку сільськогосподарських виробників і сільської місцевості.

Негативні очікування респондентів пов'язані також із скороченням чисельності робочих місць (53% респондентів) і зниженням оплати праці в сільгосппідприємствах (43% респондентів) внаслідок зниження обсягів виробництва і погіршення фінансового стану підприємств.

Слід зауважити, що стійка тенденція до скорочення робочих місць у сільськогосподарських підприємствах існує вже зараз, незалежно від умов СОТ. Починаючи із 2001 р., чисельність самозайнятих в ОСГ перевищує середньорічну кількість зайнятих у сільськогосподарських підприємствах.

Таким чином, дуже важливо враховувати на державному рівні можливі соціальні наслідки від вступу до СОТ для сільського населення, що становить майже третину всього населення України. Відповідно і частка населення, зайнятого у сільському господарстві, є незрівнянно більшою, ніж у розвинутих країнах. Отже, цілком очевидно, що якщо в результаті приєднання України до СОТ послабляться позиції національних виробників на внутрішньому агропродовольчому ринку, то темпи зростання безробіття у сільській місцевості прискоряться. З іншого боку, знизяться можливості самозайнятості у секторі ОСГ, оскільки їх товарний розвиток також ускладниться.

Що стосується оптимістичних очікувань від вступу до СОТ, то найбільші очікування пов'язані із впливом СОТ на бізнес-середовище. 45% опитаних вважають, що в умовах СОТ розширяться можливості започаткування власного бізнесу у сільській місцевості. Ці очікування є цілком виправданими, адже СОТ сприятиме створенню ринкових інститутів в аграрній сфері, що, у свою чергу, сприятиме виходу сільського господарства із кризової ситуації і диверсифікації доходів сільського населення. 40% респондентів очікують збільшення пільг та дотацій для ОСГ і 36% – покращання умов життя в селі в результаті підтримки сільської місцевості. Ці очікування пов'язані з розширенням фінансування аграрної сфери з державного бюджету заходами "зеленої скриньки" СОТ.

До "зеленої скриньки" належать заходи, які не спрямовані на підтримку обсягів виробництва та цін виробників, а отже, не порушують принципів справедливої конкуренції. Державні витрати в межах "зеленої скриньки" можуть здійснюватись у таких напрямках:

- наукові дослідження, підготовка і підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційне обслуговування;
- ветеринарні і фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування;
- сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації;

- удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за виключенням операційних витрат на її утримання;
- утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога;
- забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо;
- підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва;
- сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва;
- охорона навколишнього середовища;
- програми регіонального розвитку.

Держава, що є членом СОТ, має право фінансувати заходи "зеленої скриньки" в будь-якому обсязі залежно від можливостей свого бюджету.

У державному бюджеті 2005 р. витрати, які можна кваліфікувати як витрати на заходи "зеленої скриньки" СОТ, заплановані на рівні 1 190 696,5 тис. грн (з урахуванням витрат на земельну реформу і на наукові розробки в Українській академії аграрних наук). У бюджеті, що розподіляється через Міністерство сільського господарства, заплановані витрати на заходи "зеленої скриньки" складають 963 103,5 тис. грн.

Заходи "зеленої скриньки" складають 34% у структурі державної підтримки сільського господарства коштами державного бюджету у 2005 р. У попередні 2003 і 2004 рр. заходи "зеленої скриньки" складали відповідно 19% і 25% у структурі підтримки сільського господарства (рис. 8).

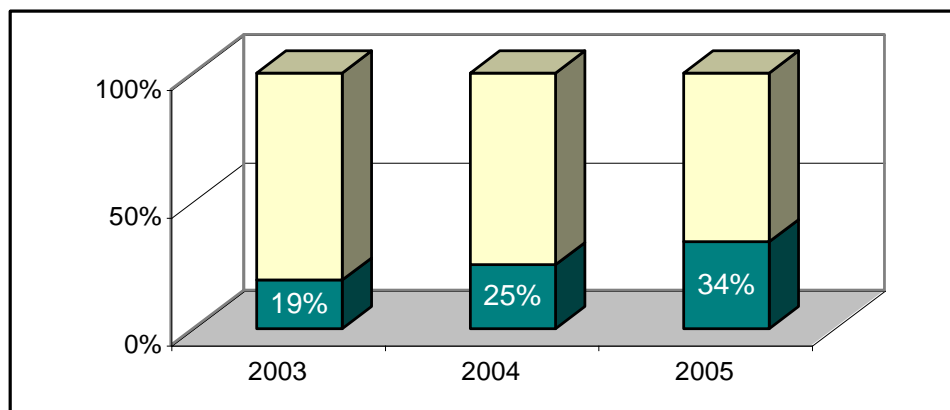

Рис. 8. Частка заходів "зеленої скриньки" СОТ у структурі державної підтримки сільського господарства України

Таким чином, в Україні існує тенденція до зростання частки заходів "зеленої скриньки" у структурі державної підтримки аграрної сфери ще до набуття членства у СОТ. Як показує досвід інших країн з перехідною економікою – членів СОТ – ця тенденція триватиме і підсилюватиметься після приєднання країни до СОТ.

Зокрема, у Чехії, Польщі, Словенії протягом перехідного періоду частка заходів "зеленої скриньки" поступово зростала і протягом 1996–1998 рр. почала переважати у структурі підтримки сільського господарства. За даними Секретаріату СОТ, у 1998 р. частка "зеленої скриньки" у бюджеті державної підтримки Чеської республіки склала 86,2%, Польщі – 73,8%, Словенії – 60,8%. Тенденція до зростання підтримки сільського господарства заходами

"зеленої скриньки" є характерною і для розвинутих країн. Зокрема, за даними Секретаріату СОТ, з 1995 по 2001 рік витрати на "зелену скриньку" збільшилися у країнах ЄС на 56%, у США – на 26%, Австралії – на 53%.

В Україні зростання підтримки села заходами "зеленої скриньки" означає, що поступово відбуватиметься зміщення акцентів бюджетної підтримки сільського господарства з підтримки сільськогосподарських підприємств у бік підтримки розвитку сільської місцевості. Як і в країнах Центральної та Східної Європи, ці тенденції посиляться в ході європейської інтеграції України, адже розвиток сільської місцевості у країнах ЄС є рівнопріоритетним напрямом аграрної політики поряд із підтримкою сільськогосподарських виробників.

Це означає, що держава буде активно підтримувати розвиток інфраструктури у сільській місцевості (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд), розвиток ринкової інфраструктури для селянських господарств (сприяти збуту сільськогосподарської продукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації), охорону довкілля, підтримку депресивних територій, вкладати гроші у людський капітал села. Нейтралізації можливих негативних наслідків для сільського населення від полегшення доступу імпортованих товарів на внутрішній ринок країни і реалізації можливих позитивних наслідків сприятимуть підтримка формування та розвитку ринкової та соціальної інфраструктури, обслуговуючих кооперативів, дорадчих служб.

Серед учасників агропродовольчого ринку вигоди і ризики від лібералізації торговельних режимів розподіляться нерівномірно. Аналіз об'єктивних чинників і суб'єктивних оцінок респондентів показує, що найбільші вигоди очікуються для експортерів сільськогосподарської продукції (рис. 9), а найменші – для особистих селянських господарств і фермерів.

Основні вигоди від вступу до СОТ респонденти пов'язують із розширенням експорту продукції з України (55% опитаних) і, зокрема, експорту сільськогосподарської продукції (41% опитаних).

Участь у СОТ стратегічно вигідна Україні як державі із значним експортним потенціалом у сільському господарстві:

- ◆ Вступ до СОТ прискорить укладання угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС, що сприятиме полегшенню доступу української сільськогосподарської продукції на ринки країн ЄС.

- ◆ Лібералізація режиму доступу українських експортерів до зовнішніх ринків стане чинником пожвавлення в експортоорієнтованих галузях економіки, у тому числі у сільському господарстві.

- ◆ Лібералізація режиму доступу українських експортерів до зовнішніх ринків стане чинником прискорення структурних реформ в аграрному секторі, що у кінцевому рахунку сприятиме зростанню конкурентоспроможності національних виробників.

У довгостроковій перспективі участь у СОТ принесе переваги країнам-експортерам сільськогосподарської продукції з обмеженими фінансовими можливостями субсидування експорту, до яких належить і Україна. У результаті виконання вимог СОТ щодо поступового зменшення захисту внутрішніх ринків і зниження рівня експортних субсидій поступово відбувається зростання і стабілізація світових цін майже на всі сільськогосподарські товари.

Наслідком цінової стабілізації на зовнішніх, а слідом за ними й на внутрішніх агропродовольчих ринках, буде зменшення кон'юнктурної невизначеності на цих ринках. Таким чином сільгоспвиробники зможуть більш ефек-

тивно й раціонально розподіляти свої ресурси, що у свою чергу стане позитивним чинником розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку.

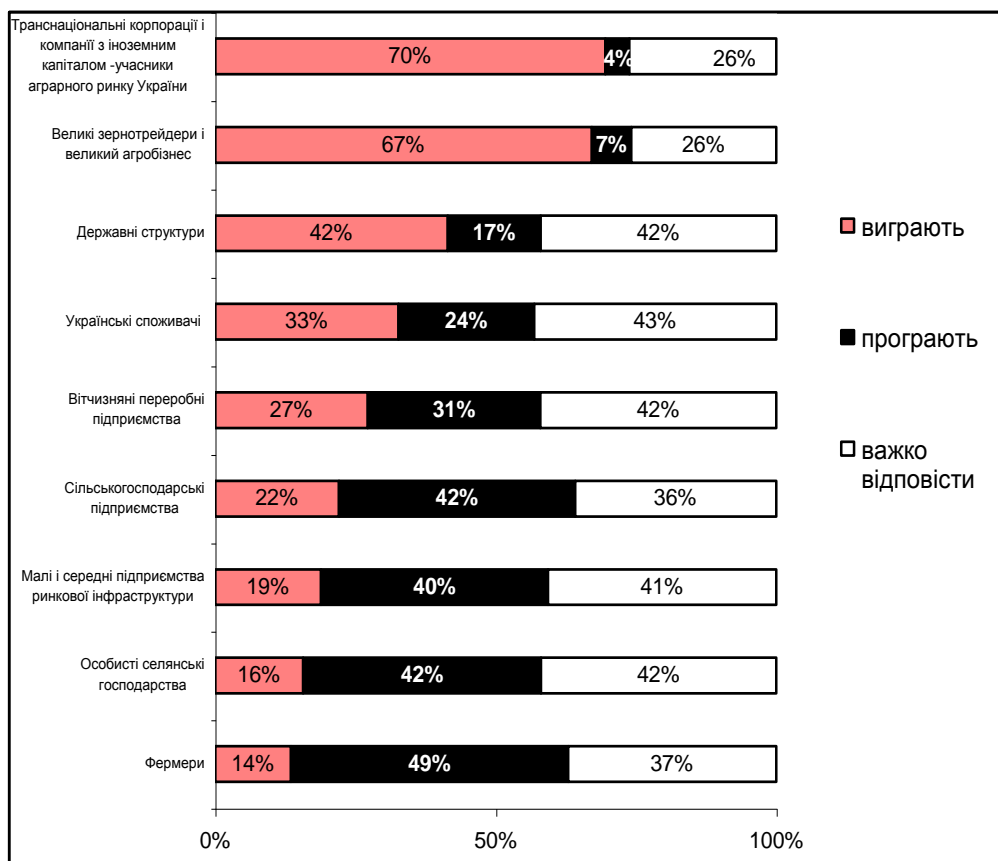

Рис. 9. Розподіл вигравів і програвів для учасників агропродовольчого ринку, % респондентів

В Угоді про сільське господарство передбачено продовження реформування міжнародної торгівлі. Таким чином, Україна отримає можливість реалізації своїх поточних і стратегічних торговельно-економічних інтересів шляхом участі у багатосторонніх торговельних угодах при розробці нових правил міжнародної торгівлі. Україні як нетто-експортеру сільськогосподарської продукції з обмеженими можливостями субсидування експорту вигідно буде приєднатися до Кернської групи країн – провідних ліберально налаштованих експортерів сільгосппродукції – Австралії, Нової Зеландії, Канади і інших країн-експортерів зерна, зацікавлених в обмеженні протекціоністських заходів в аграрному секторі.

Ще один аспект, пов'язаний із членством у СОТ, особливо важливий для сільського господарства, пов'язаний з угодою про санітарні і фітосанітарні заходи. Періодичні фітосанітарні скандали стали ускладнюючим чинником роботи українських експортерів сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках. Найбільшого резонансу набули скандали в Канаді і Франції у 2003 р., коли заборонили вивантаження української фуражної пшениці, внаслідок чого виникло упереджене ставлення до українського зерна на інших ринках збуту. Деякі полегшення у цьому плані для українських експор-

терів повинні відбутися після вступу у СОТ. Члени СОТ визнають санітарні і фітосанітарні норми інших членів як еквівалентні (навіть якщо вони відрізняються від власних) у тому випадку, якщо експортер демонструє імпортеріві, що його заходи досягають належного рівня санітарного або фітосанітарного захисту. На запит будь-якого члена СОТ повинні проводитися консультації з метою досягнення двосторонніх і багатосторонніх угод з визнання еквівалентності конкретних санітарних і фітосанітарних норм. Отже, українські експортери сільгосппродукції отримають інструмент проти упередженого застосування санітарних і фітосанітарних норм.

З аналізу переваг і ризиків для сільського господарства від участі у СОТ витікають напрями державної політики, що здатні знизити ризики, нейтралізувати можливі негативні наслідки і прискорити реалізацію переваг від лібералізації торговельних режимів, а саме:

1. Сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів.

2. Стимулювання внутрішнього попиту на продовольство.

3. Підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок поліпшення якості і безпеки продукції шляхом упровадження міжнародних стандартів якості. Незалежно від набуття членства у СОТ Україні, враховуючи експортну орієнтацію сільського господарства, давно слід було розпочати заміну національної системи стандартів, що застаріла і не задовольняє потреби зовнішньої торгівлі.

4. Сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання аграрних ринків, використання ефективних механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

5. Для того щоб уникнути негативних впливів на особисті селянські господарства, необхідно підтримувати на державному рівні розвиток обслуговуючої і збутової кооперації дрібних товаровиробників та формування для них ринкової інфраструктури.

6. Сприяти розвитку сільської місцевості, активно використовувати переваги "зеленої скриньки" СОТ.

З огляду на проблеми, накопичені в аграрному секторі, більшість із цих заходів потребує нагального впровадження незалежно від набуття членства України у СОТ. Участь у СОТ сприятиме прискоренню і більш ефективній реалізації цих напрямів аграрної політики, що, у свою чергу, працюватиме на підготовку аграрного сектора України у ході реалізації євроінтеграційних намірів.

Література

1. Дем'яненко М.Я., Іванина Ф.В. Проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ // Економіка АПК. – 2003. – № 11. – С. 57–66.
2. *Effects of WTO Accession on Policy-Making in Sovereign States. Preliminary lessons from the recent experience of transition countries.* – World Trade Organization. Development and Economic Research Division // Staff Working Paper. – DERD–2002–02. – <http://www.wto.org>.
3. Кобута І., Шевцов О. Внутрішня підтримка сільського господарства в контексті приєднання України до Світової організації торгівлі // Актуальні питання аграрної політики. Зб. праць Проекту "Аграрна політика для людського розвитку". – К., 2002. – С. 342–412.